

De geschiedenis van Venray tot het jaar 1230

Van de ongetwijfeld zeer rijke geschiedenis van Venray, vooral wat haar oudste gegevens betreft, is bijzonder weinig bestudeerd. In een voordracht in de zestigste jaren te Venray gehouden door de rijksarchivaris van Limburg, drs. M. K. J. Smeets, stelt hij vast, dat in de meer dan 100 delen van de bekende „Publications“ van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundige Genootschap tevergeefs gezocht wordt naar een voorstudie over Venray's verleden. Wel zijn er enkele kleinere artikelen over afzonderlijke onderwerpen te vinden in „De Maasgoot“, van hetzelfde genootschap. Ook is er over onze prachtige Grote Kerk en verschillende kloosters voor en na ons vroeger geschreven. De rijksarchivaris concludeert, dat de geschiedenis van Venray voor 1300 volkomen in het duister ligt.

MUNSTERABDIJ ROERMOND

Willen wij juist over die voorperiode meer te weten komen, dan zullen wij moeten duiken in de archieven van de Munsterabdij van Roermond. Deze abdij heeft immers vanaf de tijd van haar ontstaan, zo rond 1220, in zeer nauwe en belangrijke betrekking gestaan met Venray e.o.

Ofschon het grootste gedeelte van het archief van de abdij verloren is gegaan, kunnen we uit een twaalfde eeuwse cartularium (geschieden oorkondenboek) en een aantal originele oorkonden, die gered werden, een en ander putten.

In het kader van deze publicatie willen we ons beperken tot het zgn. Cartularium I en enkele van de oudste oorkonden tot 1228.

Het is in hoge mate interessant, dat een van de oudste oorkonden van de Munsterabdij, waarvan de tekst bewaard is gebleven, handelt over o.a. de kerk van Rode (= Venray). Op 10 december 1220 neemt Paus Honorius III op voorzoek van prioren en het convent der monialen van Roermond van de Cisterciënserorde, hen persoonlijk en de plaats, waar zij God dienen, onder zijn bescherming en die van de H. Petrus, benevens alle goederen, die zij bezitten of in de toekomst zullen bezitten. In het bijzonder bevestigt hij hen in het bezit van de kerk van Rode met aanhorigheden „zoals gij deze met recht en in vrede — dus ongestoord — bezit“. Ook de tienden van Venray worden aan de Munsterabdij geschonken. Tot de Franse tijd toe, toen de abdij opgeheven werd, is Venray nauw verbonden geweest met deze abdij.

RODE

Rond 1200 moet Rode ook nu nog wel „Rooy“ in de volksmond genoemd, een behoorlijk kerspel zijn geweest.

Een der overtuigendste bewijzen van het feit dat Rode een behoorlijk dorp was in het begin van de dertiende eeuw, heeft o.m. de wederopbouw van de Grote Kerk opgeleverd na de laatste wereldoorlog. Men vond toen namelijk de fundamenten van de kerk die voor deze kerk op die plaats gestaan heeft. Het bleek dat vorige kerk slechts weinig kleiner was dan de tegenwoordige. Zelfs paalgoten van de bouw van het eerste houten kerkje kwamen onder de fundamenten van de verwoeste kerk tevoorschijn. Vanaf ca. 1000 en later gingen men kerken bouwen uit natuur- en tufsteen — (denk aan de nog bestaande kerktoeren-ruïne in Bergen (L.) — van romaanse ruïnes.

De in 1944 opgeblazen Venrayse toren was nog gedeeltelijk gebouwd uit tufsteen, welk materiaal misschien wel 3 tot 4 keer gebruikt is uit oude gebouwen.

Ook werd er veel ijzersteen gebruikt uit de moerassen uit de omgeving zgn. Ijzerbanken, die de ontginning zo lang hebben tegengehouden. De fundamenten met zulke ijzersteen zijn teruggevonden onder het plaveisel van de grote kerk van Venray. Zij waren van de romaanse kerk die in de 15e eeuw vervangen werd door de huidige kerk.

De toevoeging van „Ven“ tot Venray, Venrode etc, vinden wij pas genoemd op het einde van de 14e eeuw, ter voorkoming van misverstanden met andere plaatsen met die naam. Er zijn nog talloze andere argumenten aan te dragen, die wijzen op de belangrijke betekenis van Venray in de 13e eeuw en daarvoor. Hierop zullen we verder terug komen.

ZES OORKONDEN

Na de oorkonde-tekst van 1220,

so 4 rodeken aan te geven, waarvan Rode — dus Venray — hier niet bedoeld wordt:

- a. het feit dat Rod(h)te tot 1229 steeds voorkomt in relatie met haar kerk;
- b. in de akte over „Betein“ of Beteinrode — steeds gesproken wordt over alleen goederen aldaar en niet over de kerk;
- c. een enkele historische aanwijzing over Venray een verbinding met „Betein“ of Beteinrode aangeeft;
- d. in het Gelderse gebied een hoeve Betteinray onder het gericht van Hülme, nabij Goch gelegen is.

Wij menen dus hiernede de hypothesen, indertijd gelanceerd over Beteinrode of Beteinrode — als zijnde een andere naam voor Rod(h)te — Venray te kunnen verwerpen. Wel hopen we later in ons artikel andere argumenten aan te dragen, die ons in een geheel andere richting doen begeven.

MUNSTERABDIJ - GROTE KERK

Hoe is nu de Munsterabdij in het bezit van de kerk van Venray gekomen in 1221? Ook nu weer moeten we constateren, dat Venray in bijzonder gelukkige omstandigheden verkeert. Er zijn namelijk drie oorkonden uit 1224, waarvan 2 bijna identiek aan elkaar en nog één uit 1222.

De akte van 1222 is de 31e oktober te Rome opgemaakt en hierin verzoekt Paus Honorius III op verzoek

van de abdis en monialen van de Munsterabdij te Roermond de overeenkomst, die zij met de rectores van de kerken van Gelre (Geldern), Wette (Wetten, Kreis Geldern) en Rode (Venray) vriendschappelijk hebben gesloten:

Het patronaatsrecht — dit is het recht van de eigenaar van een kerk, de pastoor te benoemen — van de kerken van Geldern en Wette was ruim een half jaar eerder reeds geschonken aan het convent van de H. Maria van de Cisterciënserorde, oftewel de Munsterabdij te Roermond. De bevestiging hiervan vonden wij gedateerd 2 april 1121.

De zjuist besproken akte van 31 oktober 1222 over Venray, is in 1224 verder uitgewerkt, vandaar dat we deze enigszins uitvoerig gaan weer-geven.

EERSTE AKTE

Om de verbonden van 1224 beter te kunnen begrijpen, eerst een enkele bemerkering over de kloosterstichting te Roermond. Wij mogen aannemen, dat in 1224 de kloosterstichting de Munsterabdij voltooid werd door de inwijding ervan door aartsbischop Engelbert en de bevestiging van de ongetwijfeld reeds vroeger gedane schenkingen in een officiële stichtingsakte door graaf Gerard van Gelre, op 16 juni 1224. Verklaarbaar is dan ook vanwege het officiële karakter, dat er meer dan één exemplaar hiervan werd opgemaakt.

In de totstandkoming van deze ak-

te, die te Maastricht gedateerd is, moet de kardinaallegaat Conrad van Urach, bisschop van Porto en S. Rufino, die in zijn jonge jaren kunnink te Luik was geweest en vervolgens abt van de Cisterciënser-abbidjen Clairveaux en Cîteaux een belangrijk aandeel hebben gehad.

Hij verlijft immers in mei-juni 1224 in Maastricht en neemt op 17 juni — dus een dag na de datering der stichtingsakten — met een te Maastricht geseven oorkonde de Munsterabdij onder zijn bescherming.

In de oorkonde van 16 juni 1224 verklaart graaf Gerard van Gelre en zijn vrouw, gravin Margaretha van Brabant plechtig, dat alles wat sinds het ontstaan van de abdij — vier tot zes jaren te voren — gebeurd is, nog eens in juridische termen wordt vastgelegd. Zij verhaalt hoe Richar-

dis - de moeder van Graaf Gerard - oorspronkelijk in het buitenland in de Cisterciënser-orde wilde gaan, maar nu in eigen land in die orde ging leven. Daarom leidden graaf Gerard en zijn vrouw Margaretha samen met hun zoon Otto; moeder Richardis met broeds monniken van de Cisterciënser orde met ere in hun stad Roermond binnen. Zij droegen verder het klooster van de H. Maagd Maria aldaar op hun goed gebouwd met 40 er om heen liggende huissplaat tot redding van hun zielen en die van hun ouders en voorouders aan God en de H. Maria op. En zij droegen tot dat doel die goederen aan Richardis, in dat klooster abdis, en het convent over om het ten eeuwige dage te bezitten. Dan worden een aantal goederen en rechten opgesomd, welke de graaf en de gravin aan de nieuwe abdij hebben overgedragen om als vermogenscomplex te dienen, waardoor materieel gezien, het bestaan van het klooster verzekerd werd. Bovendien schenkt hij de abdij het patronaatsrecht o.a. van de kerken van Nieuw- en Aldekerk, Wette, allen gelegen nabij Geldern, en die te Rodhe (Venray) met dezelfde aanhorigheden. De graaf beslist dat de tiend van deze kerken moet blijven zoals hij nu is en dat de bossen zonder zijn toestemming niet mogen worden gerooid, noch ontgonnen worden.

Verder beslist hij dat aan de genoemde kerken broeders van de abdij als vicarri moeten benoemd worden, tenzij het klooster hier een tekort aan heeft. Ook schenkt hij een mark voor het licht in de kerk te Roermond uit de gruit (gerst) jaarlijks te betalen en zoveel gruit als het klooster nodig heeft voor bier, enz.

Verder mag het klooster geen goederen, die van de graaf afhangen, zonder zijn toestemming veroveren, terwijl alle genoemde goederen aan de graaf zullen terugvallen indien het klooster zonder zijn toestemming verprijst wordt.

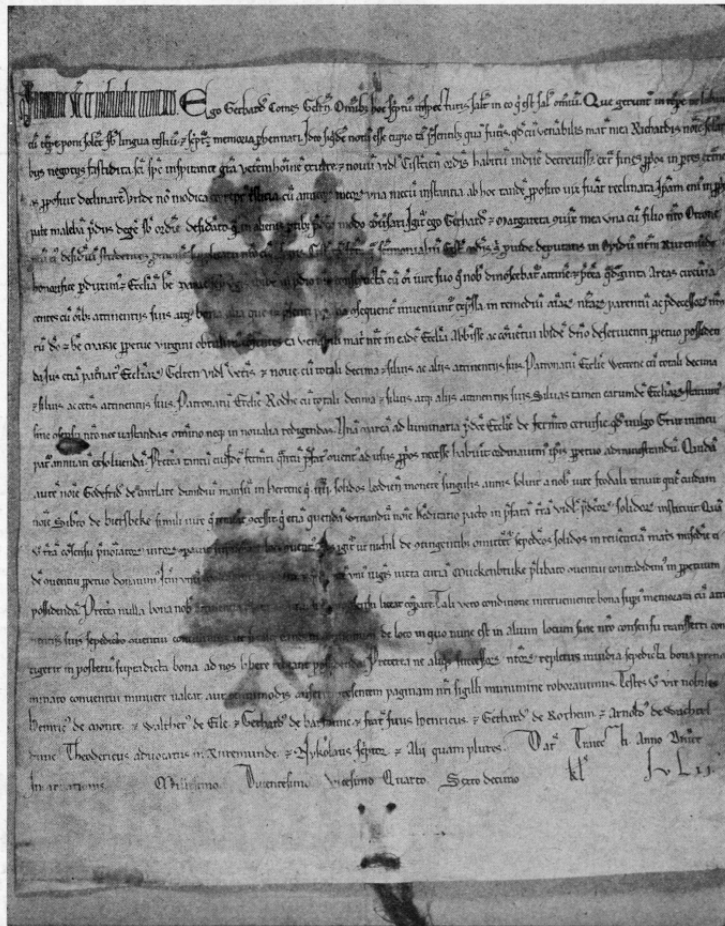
Het spreekt voor zich, dat de graaf, wanneer hij een zo'n belangrijke zaak regelt, daar ook invloedrijke personen als getuigen bij verzoekt aanwezig te zijn, die niet alleen met de graaf zelf maar ook met de geschonken goederen in hoge mate betrokken zijn. De abdij kreeg immers het recht om o.a. te Venray ook de tienden te innen. De tiende is het tiende gedeelte van de opbrengst der landerijen dat door de inwoners tot onderhoud van de kerk moest worden afgestaan. Hieruit moest door de tiendheffer (diogenen die de tiende ontving) het levensonderhoud van de pastoor betaald worden, terwijl hij tevens verplicht was het kerkgebouw te onderhouden. Dit hele complex van rechten en plichten t.a.v. de Venrayse parochiekerk moet dus vóór 1220, gezien de pausselijke bevestiging in dit jaar, aan de in oprichting zijnde Munsterabdij van Roermond zijn overgedragen door de graaf van Gelre.

Deze moet derhalve dit patronaats-en tiendrecht vóór genoemd jaar zelf bezeten hebben. Hieruit kunnen wij weer concluderen, dat de graven van Gelre zelf of hun rechtsvoorgangers in deze streken belangrijke grondeigendom gehad hebben, waarop zij op een gegeven moment de eerste parochiekerk hebben laten bouwen.

TWEDE OORKONDE

Laten we nu, alvorens verder hierop in te gaan, ons concentreren op een paar merkwaardige details uit de 2 origineel bewaarde perkamenten oorkonden van 16 juni 1224.

(Vervolg z.o.z.)

Oorkonde van graaf Gerard van Gelre voor de Munsterabdij (1224). Foto Rijksarchief in Limburg, Maastricht.

(Vervolg van voorpagina)

waarvan er één tentoongesteld werd op Venray 750 jaar in de geschiedenis' gehouden in het Cultureel centrum De Beeskurf. Op deze tentoonstelling werd alleen het meest gave exemplaar getoond.

Naar onze mening is er echter onvoldoende aandacht geschonken aan de verschillen die beide oorkonden van elkaar — buiten de reeds gemelde beschadigingen — kenmerken. Gerard, graaf van Geire, heeft beide oorkonden zelf gezegd: De zegels zijn nu verloren alleen één is nog voorzien met een rode, de ander met een groene zijden slaart, waaraan de zegels hebben gehangen. Ook komt in de ene oorkonde de plaats voor Hertin in de andere is sprake van Hamme. De bekende historicus Sloet noemt nog andere verschillen, o.a. o. Rothe schrijft hij Rotheim, alleen één zeer belangrijk verschil dat juist voor ons zo belangrijk is merk, hij niet op. Onder de getuigen, allemaal edelheren of edele, 'vir nobilis' treffen we in de te Venray getoonde oorkonde aan Gerard van Rotheim en in de andere staat geschreven Gerhard van Rothe. Behalve deze verschillende schrijfwijzen, die wij verder zullen behandelen, eerst een nadere toelichting over de Gerard de of van Rotheim. De adellijke geslachten begonnen na het jaar 1120 in de streken van Rijn en Maas, zich voor vast te noemen naar de plaats van hun stamburcht, ook als zij zich later vestigden. De oudste familienamen, die afgeleid zijn van een plaats gaan niet verder terug dan het eerste kwart van de 12e eeuw.

De andere edelen, die als getuigen van de graaf in 1224 optreden staan allen in nauwe relatie met hem en de genoemde goederen ter plaatsen. Het ware voor, onze geschiedschrijving van nog grotere betekenis geweest wanneer Gerard van Rotheim ook zijn zegel ter bekrachtiging bij dat van de graaf had gevoegd. Ongewild hadden we dan, ook weer duistere plekken uit de historie kunnen opheffen. Maar wie weet, misschien komen we dezer dagen nog eens ten zegel tegen, dat ons meer vertelt over Rotheim (Venray).

Frappierend is ook de Gerard van Rotheim dezelfde voornaam heeft als graaf Gerard of Gerard van Geire.

Om beter het geheel te overzien zullen we nu eerst de vier teksten in min of meer beknopte vorm behandelen uit het latijn vertaald.

Het betreft de oorkonden van 17 juni 1224 29 aug. 1224, 24 mei 1228 en 1230.

Die van 17 juni is opgemaakt te Maastricht en luidt als volgt: Cunradus, bisschop van Porto en S. Rufina, pauselijk legaat verklaart dat hij de plaats en alle tegenwoordige en toekomstige goederen van het Cisterciënserklooster van Roermond onder zijn bescherming en die van de H. Roomse Kerk stelt, en wel in het bijzonder de 'ecclesia' (= kerk) van de H. Marie van Roermond en 40 er omheen ligende arene (= hoeven), het patronaatsrecht van de kerken te Geire, te Wetten en Rode (Venray), een mark zilver jaarlijks voor het licht uit de gruit in Roermond en zo veel gruit, als het klooster nodig heeft, om hier te kunnen malen voor zich en zijn familia. Verder de schenking van vier Keulse solidi te Hertin en een vierde gedeelte van een morgen bij de curtis van Moggendruke (= Muggenbroek-Roermond). Bovendien de gehele tiend, zoals die is vastgesteld en behoort bij bovengenoemde kerken en een molen in de Roer, helgen allemaal door Gerrard, graaf van Geire en Margaretha, zijn vrouw, en Otto hun zoon aan het klooster is geschonken.

De akte van 29 augustus 1224 is opgesteld in Duisburg en houdt het volgende in: Cunradus bisschop van Porto en S. Rufina, pauselijk legaat, verklaart dat hij ingevolge bijzonder mandaat van Paus Honorius en zijn macht, als legaat aan het Cisterciënserklooster van Roermond toestaat, dat zij de opbrengsten van de 'Nova et Antiqua ecclesia in Gelren' (Nieuw- en Aiderkerk Kr. Geldern) en van de kerk van Wethene (Wetten, Kr. Geldern) in het Keulse diocees, en van Rode (Venray) in het Luikse diocees ten eeuwigen dage tot nut van hun klooster gebruiken behoudens het recht van de bisschoppen van de diocesen. Tevens staat bij hun toe, dat zij broeders van de orde van de H. Bernardus van de zielzorg van die kerken voordragen, die als hun vicarij deze kerken bedienen en aan hun in wereldlijke, aan de bisschop in geestelijke zaken ondergeschikt zijn.

Volgens treedt dan bisschop Hugo van Luik in het voetlicht en verklaart in een andere oorkonde op 24 mei 1228, dat hij met instemming van de aartsdiaken van de betreffende plaats aan de abdis en het Cisterciënserconvent in Roermond toestaat om de opbrengsten van de kerk in Rode (Venray) waarvan zij het patroonaatsrecht van Gerard, graaf van Geire gekregen hebben, tot nut van hun klooster ten eeuwigen dage te gebruiken.

Ook staat hij toe dat zij een priester,

broeder van de orde van de H. Bernardus, of indien zij dit liever willen, een wereldlijke priester voor de zielzorg in genoemde kerk aan de aartsdiaken voorstellen. Deze priester moet tevreden zijn met het omschreven stipendium.

Tenslotte bevestigt in 1230 Otto, graaf van Gelre, het Cisterciënserklooster te Roermond in het bezit van de goederen door zijn vader geschonken o.a. te Rode. Uit Venray treedt blijkbaar nu een zekere Fridericus de Rode als een van de getuigen op.

HET KONTAKT MET GELDER

Blijft nog steeds de vraag, hoe komt Geire aan zijn belangrijke grondbezittingen in Venray en is de parochiekerk van Venray door hen of door een geslacht (de Rotheim?), dat aan hen vooraf ging, gesticht?

Van wie hebben zij eigendommen en macht hier overgenomen?

Wij menen nu met recht te mogen verwijzen naar een tot nu toe nimmer aangehaalde oorkonde i.v.m. Venray uit het jaar 1206, waarin gesproken wordt over goederen gelegen te Kaldenkirchen en het alledium, dus vrij eigen goed van Rothe (Venray), dat graaf Otto II van Geire aan zijn oudste zoon Gerard geeft in het huwelijksverdrag met Margaretha, dochter van de hertog van Brabant.

In 1286 wordt nog steeds gesproken over de 'eigenheid van Rode', gelegden tussen het Land van Cuyk en het Land van Kessel.

Hiermee zouden wij dan tevens hebben aangetoond dat de titel van de tentoonstelling van mei 1971 'Venray 750 jaar in de geschiedenis', die immers gebaseerd was op een akte van 1220, onjuist gekozen is. In ieder geval zou nu Venray langer dan 750 jaar in de geschiedenis voorkomen.

Het zal nog zeer veel studie, kosten, moeten en inspanning vergen om te achterhalen, welke van de verschillende oorkonden waarin Rode, Rotheim e.d. van bijv. 1108 t.m. 1206 voorkomen — betrekking hebben op ons Venray.

ANDERE BETEKENIS?

Nu wij gezien hebben, dat Venray's oudste naam Rode of Rotheim is, zouden wij de vaak gebruikte betekenis van Rode = geroid bos, ontginning, mogelijk kunnen vervangen voor een geheel andere uitleg. In onze directe omgeving vinden wij diverse plaatsnamen, die hun naam ontleen aan de Frankische tijd met de uitgang op -hel, -hem, -of -ham. Bijv. Veltheim - V. Vum; Wansheim - Wanssum; Oisterheim - Oostrum; Rotheim - Rod(h)e - Venrode - Venray.

Direkt over de grens nabij Geldre vinden wij ook Franse plaatsnamen als Hommesum - voorheen Humbersheim; Hassum - Hasloshem. Heim betekent erf, huis en Rot kan betekenen: deel van een dorp of buurtschap, teruggaande tot het latijnse rupta.

Rotheim zou dan kunnen zijn erf of hoeve in een dorp. De 'heim'-plaatsnamen worden Franse plaatsnamen genoemd. De naam Franken duidt voor het eerst op in de 3e eeuw na Chr. In de 4e eeuw na Chr. is het christendom ook in de Nederlanden doorgedrongen, b.v. Servatius, bisschop van Tongeren, meldt in 343. In de daarop volgende volksverhuizingstijd zal het christendom grotendeels verloren zijn gegaan. Tegen 700 heeft in het Frankische gebied ten zuiden van de grote rivieren de christenisering flinke vorderingen gemaakt met steun van de Franse machthebbers.

Bij onze buuren in Brabant b.v. Bakel en Deurne kan men uit nog behouden gebleven oorkonden uit 721 staven dat St. Willibrord zelf daar aanwezig is geweest. Goederen onder Deurne, Vierden en Bakel werden hem opgedragen.

Ook nabij Venray, te Geysleren, vindt men aanwijzingen in die richting b.v. de St. Willibrordusput aldaar, die wetenschappelijk is onderzocht. Het is ongeloflijk, welke snelle vorderingen 't christendom onder St. Willibrord alom hier maakte. Uit het oorkondeboek van het Sticht Utrecht kunnen we St. Willibrord praktisch op de voet volgen. De meeste originele oorkonden, allen daterend van 695 t.m. 726 na Chr., bevinden zich nu nog in de abdij te Echternach. Op zijn missiereis naar het gebied rondom Nijmegen-Kleef in de jaren 721-22 blikt bezoeke aan de plaatsen Nutterden, Kleverham, Donsbruggen, Meer, Rindern, Millingen en Megen, zal ongetwijfeld door hem gebruik zijn gemaakt van de oude toen nog in redelijke staat verkerende Romeinse weg langs de Maas van Blerick naar Cuyk, die tussen Venray en de Maas heeft gelegen en hier en daar nu nog aantoonbaar is.

Rondom Venray moeten toen uitgestrekte bossen en heidevelden hebben gelegen, waarin centraal aanvankelijk een hoofdhoeve of herenhoeve heeft gelegen, welke na de graaf of hertog de meeste rechten over de omringende hoeven bezat, n.l. de herenhoeve Rotheim.

Deze herenhoeve, later waarschijnlijk burcht, moet in de onmiddellijke nabijheid van de kerk hebben gelegen. Enkele leden onzer Geschied- en Oudheidkundige Kring Venray e.o., waaronder de heer B. Kruijssen, vermoeden in de buurt waar nu de Beuwigse Lente en de fa. Eberhink gelegen zijn. De naam Rotheim zal aanvankelijk gevoerd zijn door de herenhoeven of versterkte hoeve alleen en later zijn overgegaan op het dorp, dat zich om de herenhoeve of laathof met daarop de kerk, gevormd heeft. Waarschijnlijk heeft dat 'heim' of herenhoeve een Frankisch voornaam persoon gevormd. Dat de hoeve en omgeving echter reeds voor de Franken tot in de vroegste tijd hier bewoond zal zijn geweest is eigenlijk vanzelfsprekend, daarvoor zijn er voldoende prehistorische vondsten uit de tijden tot ca. 50000 jaren vóór Chr. In het licht van het zojuist gesteld, zou het interessant zijn eens opnieuw de reconstructie te bestuderen van het verloop van de voormalige burggraaf rond de kerk en pastorie. In de tentoonstellingscatalogus wordt aangegeven, dat deze burggraaf de omgrenzing van de laathof van Venray vormde. De oorspronkelijke kerk, die naar alle waarschijnlijkheid op de grond van Chr. moet zijn gebouwd, zal naar alle waarschijnlijkheid op de grond van de Franse herenhoeve gebouwd zijn en een van de alleroudeste uit de omgeving zijn.

De Angelsaksische zendingen, waaronder wij immers ook St. Willibrord moeten rekenen, hadden een zeer nauwe relatie met Rome. Willibrord zelf is enkele malen in Rome geweest, vandaar dat hun oriëntatie op Rome duidelijke gestalte kreeg in de eerste door hem of zijn medezendingen gestichte kerken en de H. Petrus als patroon kregen.

Uit wat we tot nu toe naar voren gebracht hebben, blijkt overduidelijk dat Venray e.o. een veel ouder Gelders bezit is dan het graafschap Kessel, waarmee het in de 14e en niet in de 13e eeuw, zoals sommige historici menen, is samengevoegd. Het graafschap Kessel is eerst in 1279 Gelders geworden door aankoop.